

Oponentský posudek na disertační práci předloženou k obhajobě na Katedře pedagogiky a psychologie Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích v srpnu 2017.

Téma práce: Obtížný temperament v raném dětství.

Doktorandka: Mgr. Zdeňka Bajgarová

Vedoucí práce: prof. PaedDr. Iva Stuchlíková, CSc.

Oponent: prof. PhDr. Lenka Šulová, CSc.

Doktorandka předkládá k posouzení text disertační práce v rozsahu 260 stran, přičemž vlastní odborný text je v rozsahu 178 stran, následuje úctyhodný seznam užitých, převážně zahraničních aktuálních odborných zdrojů, který je uveden na stranách 179 – 212, na stranách 212 -260 jsou přílohy. Zde mám jedinou vážnější připomínku. Je pro mě překvapující, že autorka ve své obsáhlé odborné rešerši zcela pominula české autory, kteří v této oblasti pracují a také ve svých odborných zdrojích zcela potlačila jiné než anglosaské, což je na škodu věci.

Práce se zabývá velmi aktuálním a málo probádaným tématem, jímž je dítě s obtížným temperamentem a jeho raný vývoj. Domnívám se, že to, jak interdisciplinárně autorka téma uchopila a na jaké roviny tohoto problému se ve své práci soustředila, je velmi zajímavý výzkumný počin nejen v ČR, ale i mezi zahraničními výzkumy. Po formální stránce má posuzovaná práce velmi dobrou úroveň, je dobře logicky návazně členěna, zvolená témata kapitol jsou pro řešenou problematiku nosná, přílohový materiál je systematicky uspořádán a popsán. V úvodu disertační práce bych uvítala komplexnější a rozsáhlejší úvod a zasazení studované problematiky do širšího kontextu.

Práci tvoří 6 na sebe vhodně logicky navazujících kapitol. Nejprve autorka pojednává obecně o temperamentu a volí několik koncepcí, které jsou jí a její práci nejbližší k detailnějšímu popisu. Pečlivě popisuje a terminologicky vymezuje problematiku obtížného temperamentu dítěte v raném věku. V této části si cením autorčina neutrálního pohledu na problematiku a sledování i takových detailů, jakým je vliv jakési „módnosti“ tématu mezi rodiči, či souvislostí s konkrétním sociálním kontextem, kdy zmiňuje příkladně vliv obtížného temperamentu na přežití u masajského dítěte (str. 26).

Následuje kapitola 3, kde pojednává o biologickém základu obtížného temperamentu. Tuto kapitolu považuji za velice cennou a v psychologických textech vzácnou, nicméně mě zajímá, zda autorka sama vládne představenými spíše biochemickými, či neurologickými znalostmi, nebo se opírá o texty jiných autorů, které vznikly v rámci řešení GA JU. Není jednoznačně uvedeno, zda se na zmiňovaném grantovém úkolu Jihočeské univerzity autorka sama také podílela, jakou mírou a které pasáže disertační práce jsou současně výstupy tohoto výzkumného úkolu nebo jsou jím více dotčeny. S autorkou plně souhlasím, že právě biologické základy této problematiky, které se vyjevují v posledních desetiletích, přinášejí v této oblasti hmatatelný pokrok. Nicméně od počátku vývoje psychologie jako vědy je základní předpoklad pochopení lidské psychiky, vycházející jak z biologických tak ze sociálních základů.

Ve čtvrté kapitole autorka představuje svůj kvantitativní výzkum, ve kterém si klade skutečně zajímavé a snad lze říci v ČR novátorské cíle. Rozhodla se zkoumat vztahy mezi genetickými polymorfismy (konkrétně str. 45), reakcí novorozence na odběr krve z patičky 3. den po porodu a temperamentem kojence hodnoceném matkou v dotazníku IBQ-R. Sleduje tedy vzájemné vztahy mezi genetickými, stresovými a temperamentovými proměnnými. Právě toto propojení je dle mého soudu dosud unikátní. Dílčí cíle doktorandka velmi přehledně prezentuje na str. 45-47.

Během obhajoby bych prosila detailní popis toho, jak probíhal překlad dotazníku IBQ-R a zda byl překlad podroben odborné a aplikační lingvistické korekci. Je nesporným přínosem, že autorka tento dotazník vyhledala, přeložila a dává ho tím k dispozici české odborné veřejnosti. Cením si také toho, že se doktorandce podařilo získat pro výzkum relativně velký počet matek, i když jistě jeho realizace nepřispěla k jejich poporodnímu komfortu. Domnívám se, že by autorka měla v textu více zdůraznit, že vyplnění dotazníku 3 měsíce po porodu pouze matkami může nést stopy jejich aktuální psychické vyladěnosti, neuroticismu, věku, dlouhodobosti očekávání dítěte, chtění dítěte apod. V získaných dobře a systematicky popsaných výsledcích a jejich prezentaci autorka mimo jiné také potvrzuje v současnosti zdůrazňovaná interdisciplinární hlediska (neurologická, biochemická, psychologická), při zkoumání raného vývoje dítěte. Z tohoto pohledu lze tento disertační projekt považovat za skutečně moderní a progresivní. Vzhledem k tomu, že je práce předkládána na psychologickém pracovišti, bych však očekávala větší důraz právě na psychologické souvislosti i v prezentaci výsledků kvantitativní části.

Cením si toho, že autorka prokazuje značnou kreativitu a vynalézavost v řešení různých metodologických problémů a také si cením toho, že poctivě uvádí (příkladně str. 75) svá východiska i pochybnosti ve vztahu k jiným podobným výzkumům. Domnívám se však, že nelze srovnávat výsledky získané u tříměsíčních kojenců a 20 měsíčních batolat (str. 75), což ostatně uvádějí i dotčení autoři. Chápu autorku, že toto řešení pravděpodobně zvolila, vzhledem k malému počtu srovnatelných výzkumů. V rámci obhajoby bych očekávala komentář autorky na toto téma.

Za zamyšlení stojí, zda uvádět do souvislosti s výzkumem raného vývoje též výzkumné výsledky týkající se dospívajících či dospělých. Ačkoliv jistě hledáme i širší souvislosti, myslím, že jejich uvedení nepřispívá k přehlednosti předloženého textu. Doporučovala bych je buď neuvádět, nebo je uvést s jasným vyznačením věkové etapy, které se týkají. Takto se text může stát příliš komplikovaným. Provedená diskuse, týkající se výsledků kvantitativního výzkumu i uvedené limity výzkumu svědčí o autorčině velmi dobré orientovanosti v problematice i o jejich předpokladech pro vědeckou práci.

Navazuje kapitola 5. a 6., která je kvalitativní analýzou rodičovského působení na děti s obtížným temperamentem, partnerského vztahu rodičů, který je podrobován značné zkoušce, výchovné strategii vůči dětem s obtížným temperamentem a také rodičovské adaptace na zmíněný stav. Osobně považuji kapitolu 5. a 6. za těžiště posuzované psychologické disertační práce. Domnívám se, že i jen tato část práce by naplňovala požadavky kladené na disertační práci. Je to text zaměřený na velmi aktuální a málo probádanou problematiku, ačkoliv se problémy rodičovství, týkající se dítěte s obtížným temperamentem dostávají stále více do ohniska zájmu nejen výzkumného, ale též aplikačního (příkladně terapeutického). Přínosem je jistě i obsáhlá a pečlivá rešerše, včetně objektivně kritického pohledu autorky. Mohu říci, že lze ocenit i to, že mnohá v textu zmiňovaná témata zaznívají v ČR poprvé. Výstupy těchto dvou kapitol ocení hned několik profesí (příkladně pediatři, neonatologové, psychiatři, psychologové, terapeuti, sociální pracovníci), ale především rodiče sami.

V kapitole 5 autorka prokázala dobré znalosti v metodologické oblasti, týkající se kvalitativních projektů. Domnívám se, že ačkoliv jsou v této části uvedené výzkumné výsledky jiných autorů velmi zajímavé a doktorandce rozumím, proč je považovala za potřebné do své práce uvést, bylo by asi pro tematickou čistotu práce výhodnější, nezahrnovat tak široký věkový interval, jakým je celý předškolní věk (občas jsou dokonce zmiňovány i

výstupy, týkající se dospívání), ale soustředit se na věk raný, který více koresponduje s výzkumem kvantitativním.

Vytvoření sledovaných kategorií a jejich kódování (ukázka str. 259) je přínosné a pro budoucí výzkumníky inspirativní. Celkově sledované tematické okruhy této části práce svědčí o dobré orientovanosti doktorandky v této problematice, která možná vychází i z její vlastní praxe, či vlastní životní zkušenosti. Na str. 90 si cením uvedení recipročních, bidirekcionálních a transakčních modelů. Právě v tom spatřuji podnět k dalšímu psychologickému zkoumání v budoucnu. Na str. 105 se domnívám, že by autorka měla více zdůraznit, že se jedná o interakci dvou osob, a když hovoří o více faktorech ovlivňujících chování, měla by zdůraznit, že se toto děje u obou účastníků interakce. Na str. 108 by dle mého soudu bylo vhodné uvést, že i v ČR zdravotní sestry v relativně nedávném historickém období navštěvovaly novorozence v rodině a to, že se tak aktuálně neděje, je v naší zemi spíše krok zpět. Na str. 112 není explicitně řečeno, jestli žádný sledovaný pár kvalitativního výzkumu nebyl zároveň účasten i v kvantitativní části práce. Lze k tomuto závěru dojít pouze dedukcí, že se z této skupiny nepodařilo v žádném případě získat i otce.

Přehledně prezentované vlastní výsledky (str. 168) shrnuté v diskusi, týkající se kvalitativní části práce zakládají velmi žádoucí materiál pro české odborné časopisy dotčených profesí. Za stejně cenné lze považovat i návrhy na opatření v ČR, nebo informace o snaze přesněji vymezit diagnostiku dítěte s obtížným temperamentem (PURPLE) v zahraničí.

Vzhledem k tomu, že očekávám, že předložená práce by mohla být následně publikována, upozorňuji na některé formální nedostatky:

Str. 3 – do odborné práce zvažovat užití obratu: *na práci má „ lví podíl“ manžel*

Str. 3 – zvážit, zda užívat zygoty, či zygoti

Str. 11 – najít vhodnější český výraz pro slovo suboptimální

Str. 31 – uvedené obrázky by měly mít české popisy a nikoliv anglické

Str. 56 – autorka užívá přechylování v případě autorek žen, činí tak v celém textu a jaké zvolila pro práci s ženskými jmény pravidlo?

Str. 57 – nesledovala jsme místo jsem

Str. 58 - Spearmanovi korelace místo Spearmanovy korelace

Str. 59 - anglická označení převádět do češtiny (basal, peak, recovery), jedná se o českou disertaci obhajovanou na české univerzitě

Str. 65 – na závislou proměnnou místo proměnu

Str. 69 - skutečnosti ztěžují raději nahradit slovem komplikují, protože je to přesnější

Str. 75 - val alea u dívek – věta zůstala nedokončena

Str. 77 - Extraverze x extraverze jednou užito malé a jednou velké písmeno, proč?

Str. 82 - metanalýza x metaanalýza

Str. 90 a 95 - domnívám se, že je uveden stejný nadpis pro kapitolu 5.3.2. a 5.3.5

Str. 92 - proč je jméno Susan Crockenbergové uvedeno celé, oproti jiným autorům v textu?

Str. 103 - Bělského a Belskyho hypotéz se jménem pracováno nejednotně

Str. 105 - lépe vymežit užívání obratu raný věk a předškolní věk. Raný věk je v širším slova smyslu též předškolní věk.

Str. 111 - male x malé dítě

Str. 137 - obr. 9 chybí uvedení citace

Celkově lze shrnout, že zvolené téma je vysoce aktuální a uvedený projekt je v ČR unikátní. Autorka fundovaně představila teoretická východiska a provedla skutečně obsáhlou odbornou rešerši. Zde opět uvádím kritickou poznámku, týkající se toho, že autorce zcela unikly české zdroje, i jiné než anglosaské zdroje. Dle mého soudu chybí zasazení problematiky do širších historických i tematických souvislostí a v případě následné publikace posuzovaného textu toto doporučuji doplnit. Metody byly zvoleny pečlivě, sběr dat v první i druhé části výzkumu vyžadoval nesporně značnou časovou dotaci ze strany doktorandky. Lze velmi ocenit interdisciplinární přístup i kombinaci kvantitativního a kvalitativního výzkumného přístupu. V textu je třeba jasněji vymežit participaci autorky v rámci grantového projektu JU a také vysvětlit, proč nebyla lépe naplánována účast rodičů z části kvantitativní též v části kvalitativní. Je třeba detailněji objasnit práci se zahraničním dotazníkem v rovině lingvistické a snad i v oblasti autorských práv? Část kvantitativní přináší velmi zajímavé výsledky a propojení genetických, stresových a temperamentových proměnných lze považovat za unikátní nejen v ČR. Část kvalitativní a její výstupy lze z psychologického hlediska považovat za velice přínosnou, aktuální a novou pro řadu dotčených profesí. Užitečné výstupy disertační práce lze vidět především ve dvou oblastech a to v oblasti medicínské a psychologické. Některé pasáže předložené práce by bylo vhodné publikovat. Domnívám se, že předložená práce bohatě naplňuje kritéria kladená na disertace a lze ji doporučit k obhajobě s kladným hodnocením.

Praha 1.8.2017

Lenka Šulová